

сных наказаний в русском праве / Александр Георгиевич Тимофеев. – СПб: Типография С.-Петербургской тюрьмы, 1897. – 227 с. 18. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства / Серафим Владимирович Юшков. – М.: Государственное изд-во юридической литературы, 1949. – 543 с. 19. Шелкопляс Н.А. Смертная казнь в России: история становления и развития (IX – середина XIX ст.) / Наталья Александровна Шелкопляс. – Минск: Амалфея, 2000. – 112 с. 20. Миненок М.Г. Наказание в русском уголовном праве: Историко-

правовой очерк: [учебное пособие] / Михаил Григорьевич Миненок. – Калининград, 1985. 21. Борисенко С. Карний зміст "поток" Руської Правди / Степан Борисенко // Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права УАН. – 1925. – Вип. 1. – С. 6-31. 22. Кудін С. Поняття "поток і пограбування" у кримінальному праві України XI – першої половини XVII ст.: історично-правовий аналіз / Сергій Кудін // Право України. – 2003. – № 6. – С. 132 – 135.

Надійшла до редколегії 12.05.10

О. Москалюк, асист.

ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ КОЛІЗІЙ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПУ "БІЛЬШ ПІЗНЬОГО АКТУ"

Стаття присвячена дослідженню подолання темпоральних колізій в законодавстві України: встановлено правову природу колізійного принципу "кожний наступний скасовує дію попереднього", проаналізовано існуючу судову практику застосування даного колізійного принципу та його нормативне закріплення в законодавстві зарубіжних країн.

Стаття посвящена исследованию преодоления темпоральных коллизий в законодательстве Украины: определяется правовая природа коллизионного принципа "каждый последующий прекращает действие предыдущего", анализируется существующая судебная практика применения данного коллизионного принципа и его нормативное закрепление в законодательстве зарубежных стран.

The article is devoted to research of overcoming temporal conflicts of laws in legislation of Ukraine. Legal nature of a conflict principle "each a previous statute is abolished by subsequent statute" is set. The author analyzes Ukrainian judicial practice of application of the mentioned principle and the specific of fixing of this principle in a legislation of foreign countries.

Ключові слова: колізійний принцип, більш пізній акт, презумпція розумності законодавця, темпоральна колізія.

Ключевые слова: коллизионный принцип, более поздний акт, презумпция разумности законодателя, темпоральная коллизия.

Key words: conflict principle, subsequent statute, presumption of reasonable legislator, temporal conflict of laws.

Загальний колізійний принцип подолання темпоральних колізій передбачає: "кожний наступний акт з того ж питання скасовує дію попереднього". В деяких випадках застосування даного правила складає значні труднощі, обумовлені необхідністю встановлення критерію при допомозі якого один акт (його норма) може бути визначений як наступний (попередній) відносно іншого. Так, можливий варіант при якому один нормативний акт (норма права) прийнятий раніше, але набирає чинності пізніше, а другий навпаки: прийнятий пізніше, але набирає чинності раніше.

Прикладом такої колізії може бути колізія, яка тривалий час існувала між ч.2 ст. 290 Господарського Кодексу [1], яка передбачала, що *оренда земельної ділянки без договору, укладеного в письмовій формі, посвідченого нотаріально та зареєстрованого в установленому законом порядку, не допускається*, та нормою ч.1 ст. 14 Закону України "Про оренду землі" [3], в якій зазначено, що *договір оренди землі укладається в письмовій формі і за бажанням однієї із сторін може бути посвідчений нотаріально*. Таким чином, Закон України "Про оренду землі" не передбачає обов'язковості нотаріального посвідчення. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про оренду землі" був прийнятий 2.10.2003 р. В п.1 "Прикінцевих положень" було передбачено, що *цей закон набирає чинності з дня його опублікування*. Оскільки вперше цей закон був опублікований в газеті "Урядовий кур'єр" від 05.11.2003 р., то даний закон набув чинність саме 05.11.2003 р. В свою чергу Господарський кодекс України був прийнятий 16.01.2003 р. (тобто Господарський кодекс був прийнятий раніше вказаного закону), проте в п.1 "Прикінцевих положень" було передбачено, що *цей Кодекс набирає чинності з 1 січня 2004 року* (тобто Господарський Кодекс набув чинності пізніше вказаного закону).

Отже, точне формулювання темпорального колізійного правила подолання колізій норм права має надзвичайно важливе значення. Від його вирішення може залежати який закон застосовуватиметься до конкретних юридичних фактів (правовідносин). Таким чином постає питання: з метою подолання колізій норм права "наступним" слід вважати акт, який прийнятий пізніше; чи акт, який набув чинності пізніше.

В проаналізованій нами літературі з теорії права, присвяченій колізіям норм права та дії норм права в часі, темпоральне правило подолання колізій розглядається саме як правило пріоритету норми, прийнятої пізніше. Втім, формулювання темпорального правила подолання колізій норм права, як правила застосування більш пізнього акту, відбувається поза можливістю існування випадків, коли в колізії між собою перебувають норми права, розташовані в нормативних актах один з яких прийнятий раніше, але набирає чинності пізніше, а другий навпаки: прийнятий пізніше, але набирає чинності раніше. Фактично аналіз подібних випадків колізій норм права обмежується лише дослідженнями С. Погребняка, О. Пушняка та А. Мірошниченка.

Таким чином метою статті є конкретизація колізійного принципу подолання темпоральних колізій норм права. З цією метою необхідно виконати наступні завдання.

1) проаналізувати існуючі теоретичні підходи щодо формулювання темпорального правила подолання колізій норм права

2) встановити правову природу темпорального колізійного правила подолання колізій норм права

Першим, хто звернув увагу на існування подібних темпоральних колізій в законодавстві України був С. Погребняк. Він вважав, що їх подолання повинно здійснюватися на підставі презумпції (припущення). Правотворчий орган приймаючи (затверджуючи) новий акт, бере до уваги факт існування раніше затвердженого акту. Отже, затверджуючи новий акт, правотворчий орган бажає врегулювати відносини по-іншому. При цьому свою позицію він аргументував тим, що момент набуття чинності (на відміну від моменту волевиявлення) залежить від факторів, які перебувають поза волею суб'єкта нормотворчості (від реєстрації акту в Міністерстві Юстиції; від Президента, від редакції офіційного видання, що може самостійно вирішувати питання про час публікації того чи іншого акту) [14, с.59]. В російській літературі аналогічну позицію займає О. Курбатов, який вважає, що стосовно законів юридичне значення при подоланні колізій норм права має саме дата прийняття закону, а не дата його підписання Президентом чи дата набуття чинності [12, с.40]. Такий підхід щодо формулювання правила подолання темпоральних колізій норм права відображений в ст.72 Закону

Республіки Білорусії "Про нормативно-правові акти Республіки Білорусії", якою передбачено, що у випадку колізії між нормативно-правовими актами, які мають однакову юридичну силу, і якщо жодний з них не протирічить акту з більш високою юридичною силою, діють положення акту, прийнятого (виданого) пізніше" [8]. Виходячи з дати прийняття нормативного акту, сформульоване темпоральне правило подолання колізій норм права і в ст. 14 закону Республіки Узбекистан "Про нормативно-правові акти": у випадку розходження нормативно-правових актів, які мають однакову юридичну силу, діють положення акту, прийнятого пізніше [10].

Іншого підходу до проблеми подолання темпоральних колізій норм права дотримується О.Пушняк. Розглядаючи проблему колізії Господарського Кодексу та Закону України "Про оренду землі", він дійшов висновку, що пізнішим слід вважати акт, який набув чинності пізніше, т.т. Господарський Кодекс. Саме з моменту набуття чинності нормативний акт "включається" в регулювання суспільних відносин. Дата прийняття нормативно-правового акту є лише проміжною датою, після якої нормативний акт ще повинен набути чинності [17, с.89]. Очевидно, що така аргументація є достатньо ґрунтовною. Дійсно, правова норма може бути застосована до конкретних фактичних обставин лише після набуття нею чинності, але в жодному випадку вона не може застосовуватися раніше моменту набуття нею чинності. Як зазначає А.Тілле, до набуття чинності новим законом, новим керуватися не можна; поведінка відповідно норми, яка не набула чинності буде порушенням чинної норми; до набуття чинності нового закону потрібно керуватися попереднім законом, поведінка здійснювана відповідно до норми, яка не набула чинності, не припустима, оскільки це означатиме порушення чинної норми [18, с.23].

Крім того, в основу даного підходу О. Пушняком покладена презумпція, що нормотворець, видаючи нормативно-правовий акт, враховує загальні правила набуття чинності нормативно-правовими актами, а тому більш-менш точно знає день, коли акт набере чинності. Отже, він в значній мірі володіє можливістю вплинути на визначення цього моменту. Таким чином, приймаючи новий акт, нормотворець фактично висловлює свою волю щодо моменту з якого акт включиться в процес регуляції суспільних відносин. У тому числі він вирішує, який з двох актів, що регулюють одне питання, зробить це пізніше [17, с.90]. Саме такий підхід відображений і в Законі Республіки Казахстан "Про нормативні правові акти", де в ст.6 передбачено, що за наявності протиріччя в нормах нормативно-правових актів одного рівня діють норми акта, які *набули чинності* пізніше [9]. Аналогічна норма міститься в Законі Туркменістану "Про нормативно-правові акти", стаття 14 якого передбачає, що за наявності протиріччя в нормативних правових актах з рівною юридичною силою і якщо жодний з них не протирічить нормативному правовому акту з більш високою юридичною силою, застосовується нормативний правовий акт, який *набув чинності* пізніше [11].

Складність вибору правової норми в подібних ситуаціях підтверджується також наступним. В ч.2 ст.40 проекту закону "Про закони і законодавчу діяльність" [15] та в ч.2 ст.71 проекту закону "Про нормативно-правові акти" [16], повторно ветоаного Президентом України, було передбачено, що подолання темпоральних колізій вирішується на підставі дати набрання чинності нормативно-правовими актами, а не в залежності від дати прийняття відповідних актів. Натомість в п.3 Листа міністерства юстиції України від 26.12.2008

№758-0-2-08-19 "Щодо практики застосування норм права у випадку колізії" зазначається, що "у разі існування неузгодженості між нормами, виданими одним і тим самим нормотворчим органом, застосовується акт, виданий пізніше, навіть якщо прийнятий раніше акт не втратив своєї чинності". Таким чином у зазначеному Листі темпоральну колізію пропонується долати, виходячи з дати прийняття відповідного акту [20]. Такий самий підхід відображений і в постанові Пленуму Верховного Суду України "Про судові рішення у цивільній справі" від 18.12.2009 р. №14, де в абз.3 п.2 зазначається, що у разі наявності суперечності між нормами законів (кодексів), що мають однакову юридичну силу, застосуванню підлягає той з них, який прийнято пізніше [22].

Крім того, в судовій практиці дана колізія між вказаним Законом і Господарським Кодексом розглядається виключно як змістовна колізія (колізія між загальним і спеціальним законом (нормою)) [23, 24]. Таким чином темпоральний аспект даної колізії не розглядається.

Ми вважаємо, що з метою вирішення питання визначення "більш пізнього акту" необхідно проаналізувати правову природу темпорального колізійного правила "кожний наступний скасовує дію попереднього". За своєю суттю колізійні правила (принципи) є втіленням правової доктрини. При цьому в основу таких правил покладена презумпція розумності законодавця. Як слушно зазначає А. Черданцев, аналізуючи природу темпорального колізійного правила: "континентальні системи права сприйняли...презумпцію римського права про те, що законодавець мислить послідовно і не впадає в протиріччя сам із собою. Ця презумпція, звичайно, не виключає можливого протиріччя між окремими нормами права, проте змушує при тлумаченні і застосуванні останніх підходити до права як до єдиної системи норм, логічно не протирічливої, послідовно викладеної, частини якої взаємопов'язані та взаємообумовлені" [19, с.46]. Тому не випадково і цілком логічно, що і О. Пушняк, і С. Погребняк обґрунтовують свої позиції шляхом тлумачення презумпції розумності законодавця. Більш того, пояснення темпорального колізійного правила через категорію презумпції є традиційним. Так, А. Васильєв зазначає: в основу темпорального правила подолання колізій (кожний наступний акт скасовує дію попереднього) покладено *припущення*, що "і той і інший акт виражає волю одного законодавця, але бажаніше надавати перевагу тій волі законодавця, яка виражена останньою, так як саме вона повинна відповідати духу часу" [7, с.54]. На думку Д. Агашева: "вибір норми, прийнятої пізніше відображує зміни підхода законодавця до регулювання одного і того ж питання, т.т. *презюмується*, що нова норма є більш прогресивною, ніж стара" [4, с.154].

Таким чином, різниця в позиціях О. Пушняка та С. Погребняка насамперед обумовлюється фактом, який ставиться в основу такого припущення. Разом з тим, на наше переконання, при подоланні подібних темпоральних колізій норм права слід враховувати наступні застереження. По-перше, поява темпорального колізійного правила вимушений захід, який свідчить про здатність системи права до самоорганізації, самозбереження [5, с.85]. По-друге, презумпції – це узагальнення не достовірні, а вірогідні. В основі цих узагальнень лежить метод неповної індукції. Це означає, що на основі узагальнення достатньо великої кількості випадків робиться якийсь загальний висновок. Але перелік предметів і явищ, на основі яких робиться даний висновок, хоча і достатньо широкий, проте не вичерпний. Тому можливі випадки на які певне узагальнення не

поширюється. Причини невідповідності того чи іншого висновку можуть бути різними за своїм характером та джерелом походження [6, с.9-10]. По-третє, значення колізійних принципів обумовлюється їх сприйняттям і використанням їх в судовій практиці. Тому необхідно враховувати існуюче в судовій практиці розуміння темпорального колізійного принципу.

В судовій практиці темпоральне колізійне правило сприймається як застосування акту саме прийнятого пізніше [21, 23]. При цьому таке розуміння темпорального колізійного правила часто аргументується абз.3 п.6 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 р. №4-зп у справі про набуття чинності Конституцією України "...звичайною є практика, коли наступний у часі акт містить пряме застереження щодо повного або часткового скасування попереднього. Але ж загальноновизнаним є й те, що з прийняттям нового акта, якщо інше не передбачено самим цим актом, автоматично скасовується однопредметний акт, який діяв у часі раніше" [3].

Крім того, враховуючи природу презумпції як логічної операції, вважаємо, що універсального правила при подоланні подібних колізій універсального правила визначення пізнішого (наступного) акту існувати не може. При подоланні таких колізій необхідно з'ясувати причини внаслідок яких пізніше прийнятий акт, набуває чинності раніше. Однак, в більшості випадків, слід виходити з визначення пізнішого акту саме як акту прийнятого пізніше. Як зазначає А. Мірошніченко, при застосуванні правила про перевагу "більш пізнього закону" визначальним є момент волевиявлення органу-видавця нормативно-правового акту. Саме на цей момент при творенні правової норми враховуються існуючі обставини, формується воля законодавця [13, с.184, 196].

В контексті розгляду проблеми співвідношення Господарського Кодексу та Закону України "Про оренду землі" така позиція означатиме наступне. Вказаний закон необхідно кваліфікувати як більш пізній закон. Пояснимо дану позицію. На момент прийняття Закону України "Про оренду землі" в новій редакції, чинною була норма закону "Про оренду землі" яка по-іншому врегульовувала питання форми договору оренди земельної ділянки. Тому очевидно набуття чинності Законом України "Про оренду землі" раніше ніж Господарським Кодексом було обумовлене виключно прагненням законодавця якнайшвидше змінити існуюче правове регулювання відповідних відносин, яке було передбачене в чинному тоді законі "Про оренду землі". На час розроблення Господарського Кодексу чинною була норма Закону України "Про оренду землі" в редакції від 6 жовтня 1998 року, ч. 3 ст. 13 якої передбачала, що *договір оренди земельної ділянки посвідчується нотаріально за її місцезнаходженням*. Отже, на момент розроблення Господарського кодексу ст. 290 ГК повністю відповідала чинній на той час редакції Закону України "Про оренду землі". Отже, з точки зору "відповідності" правової норми "суспільним відносинам "пізнішими" в конкретному випадку слід вважати положення Закону України "Про оренду землі".

Водночас, теоретично можливі випадки, коли "пізнішим" слід вважати той нормативно-правовий акт, який пізніше набуває чинності. Така ситуація матиме місце, коли законодавець приймає новий закон пізніше, однак передбачає набуття чинності цим законом раніше саме з метою здійснити "проміжне" регулювання суспільних відносин. Натомість, з моменту набуття

чинності раніше прийнятого закону він бажає змінити таке "проміжне" регулювання.

Таким чином, враховуючи правову природу темпорального колізійного правила, вважаємо, що в більшості "випадків" пізнішим є акт, який був пізніше прийнятий. При цьому основним аргументом є те, що акт, прийнятий пізніше є більш прогресивним (краще враховує існуючі суспільні потреби).

Разом з тим в майбутньому, враховуючи правову природу колізійного принципу подолання темпоральних колізій норм права, дослідження подібних темпоральних колізій повинно бути зосереджено на можливості обґрунтування в окремих випадках правила подолання темпоральних колізій як правила пріоритету акту, що набув чинності пізніше.

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18, №19-20, №21-22. – ст.144. 2. Закон України "Про оренду землі" від 06.10.1998 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №46-47. – ст. 280. 3. Рішення Конституційного Суду України №4-зп від 3 жовтня 1997 р. у справі за конституційним зверненням О. Л. Барабаша щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституції України) // Офіційний Вісник України. – 1997. – №42. 4. Агашев Д.В. Коллизии в праве социального обеспечения России: дис. ... к.ю.н. ... 12.00.05. – Омск: Омский государственный университет, 2000. – 206 с. 5. Аленина И.В. Коллизии в трудовом праве: дис. ... к.ю.н. ... 12.00.05. – Томск: Томский государственный университет, 2003. – 219 с. 6. Бабаев В.К. Презумпции в советском праве. Горький: Горьковская высшая школа МВД СССР, 1974 – 124 с. 7. Васильев А.А. Правовая доктрина как источник права: историко-теоретические вопросы: дис. ... к.ю.н. ... 12.00.01. – Барнаул: Алтайский государственный университет, 2007. – с. 192. 8. Закон Республики Беларусь "О нормативно-правовых актах Республики Беларусь" от 10.01.2000 №361-3 // – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://pravo.by/WEBNPA/text.asp?RN=h10000361> 9. Закон Республики Казахстан "О нормативных правовых актах" от 24.03.1998 N 213-1 // – [Електронний ресурс] – режим доступу: www.pavlodar.com/zakon/?dok=00121&uro=08007 10. Закон Республики Узбекистан "О нормативно-правовых актах" от 14 декабря 2000 года N160-II // [Електронний ресурс] – режим доступу: www.icnl.org/car/Laws/TM_files/4.doc 11. Курбатов А. О разрешении коллизий в предпринимательском праве// Законность. – 2001. – № 3. – С. 39 – 42. 12. Мірошніченко А.М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні: Монографія. К.: Алеута; КНТ, 2009. – 268 с. 13. Погребняк С.П. Колізії в законодавстві України та шляхи їх переборення. – Дис. ... к.ю.н. ... 12.00.01. – Х.: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2001 – с.201. 14. Проект закону України "Про закони і законодавчу діяльність" // [Електронний ресурс] – режим доступу: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JD0OU001.htm 15. Проект закону України "Про нормативно-правові акти" // [Електронний ресурс] – режим доступу: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF11B01P.html 16. Пушняк О.В. Право і час: монографія. – Харків: Видавництво "Фінн", 2009. – с.176. 17. Тилле А.А. Время, пространство, закон. Действие советского закона во времени и пространстве. М.: Юрид. Лит., 1965. – 204 с. 18. Черданцев А.Ф. Толкование права и договора: Учеб. Пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 381 с. 19. Лист міністерства юстиції України від 26.12.2008 №758-0-2-08-19 "Щодо практики застосування норм права у випадку колізії" // [Електронний ресурс] – режим доступу: www.uazakon.com/documents/date_3s/pg_gmwrsl.htm 20. Постанова колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 26.06.2007 р. // Рішення Верховного суду України. – 2007. – № 11 (87) // [Електронний ресурс] – режим доступу: www.scourt.gov.ua 21. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про судові рішення у цивільній справі" від 18.12.2009 р. №14// [Електронний ресурс] – режим доступу: www.scourt.gov.ua 22. Рішення Господарського суду м. Севастополя від 14.08.2008 р. у справі № 20-2/017 (реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – 1420274). Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс] – режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua 23. Рішення Господарського суду Харківської області від 14.11.2007 р. у справі № 37/07-07 (реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – 1140447). Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс] – режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua; 24. Рішення Першотравневого міського суду Дніпропетровської області від 05.12.2008 р. у справі № 2-377/2008 (реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – 4239948). Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс] – режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua;

Надійшла до редколегії 14.05.10

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Автор розглядає теоретичні та методологічні основи досліджень європейської правової інтеграції у західній та вітчизняній юридичній науці у ХХ-ХХІ ст.

Автор рассматривает теоретические и методологические основы исследования европейской правовой интеграции в западной и отечественной юридической науке ХХ-ХХІ вв.

The author examines theoretical and methodological foundations of studies European legal integration in the Western and domestic science of law ХХ-ХХІ century.

Ключові слова: європейська правова інтеграція, федералізм, інституціоналізм, системний підхід.

Ключевые слова: европейская правовая интеграция, федерализм, институционализм, системный подход.

Key words: European legal integration, federalism, institutionalism, a systematic approach.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Історичне прагнення українців до визнання їх як самобутньої та рівноправної складової світової і, особливо, європейської спільноти, а України – як європейської держави та суб'єкта міжнародного права, наприкінці ХХ століття отримало можливість для реалізації, власне, завдяки створенню національної держави, встановленню безпосередніх зносин з більшістю країн світу, участі у діяльності різноманітних міжнародних організацій. Однак, вже на початку ХХІ століття, особливо гострим для України виявилось питання вибору вектору соціокультурного та політичного розвитку. Серед можливих варіантів – європейський напрямок передбачає, поряд з іншим, участь нашої держави у європейських інтеграційних процесах через поглиблення співробітництва з європейськими організаціями (РЄ, ОБСЄ, НАТО, ЄС), отримання статусу повноправного суб'єкта у союзі європейських держав.

Прагнучи розвиватись саме у зазначеному напрямку Україна юридично закріпила свою позицію через: а) визначення *стратегічної зовнішньополітичної мети держави* – входження до європейського правового, політичного, економічного та інформаційного простору; б) конкретизацію *завдань держави* – здійснення правової реформи з метою наближення національної правової системи до європейських стандартів та забезпечення ефективного функціонування національної правової системи за умов інтеграції України в ЄС; в) уточнення змісту *законодавчої функції держави* – приведення законодавства України до європейських стандартів, г) *вдосконалення* правотворчої та правозастосовчої діяльності тощо. Однак, досягнення мети та реалізація завдань євроінтеграції України, з поміж іншого, вимагає глибокого наукового дослідження інтеграційних процесів у Європі.

У науковій юридичній літературі і, особливо, у роботах вітчизняних авторів поширеною є думка, що для забезпечення *більш ефективного* співробітництва між державами необхідно досягти певного рівня відповідності національних правових систем. Більшість вчених вирішення даної проблеми вбачають у здійсненні правової інтеграції, однак по різному підходять до розуміння цього явища і, як наслідок, обирають різні методологічні підходи для його дослідження.

У якості прикладу того, що у юридичній науці відсутній єдиний підхід до визначення поняття правової інтеграції, а також співвідношення його з близькими за змістом поняттями "інтеграція права", "інтернаціоналізація права", "міжнародне правове співробітництво", можна навести визначення деяких вчених. Так, В. Войніков розрізняє "правову інтеграцію" як "цілеспрямоване зближення правових систем або їх окремих елементів шляхом узгодженого правового розвитку" та "інтернаціоналізацію права" – "стихийний взаємовплив правових

систем одна на одну" [7]. О. Скакун також відносить інтеграцію до цілеспрямованих добровільних та оптимальних форм взаємодії правових систем на противагу стихійним формам, які, на її думку, є такими, "що виявляють тенденцію до однакового правового регулювання внаслідок стандартних умов життя і зовнішніх зв'язків". Однак, у якості критерію поділу різноманітних форм взаємодії правових систем на стихійні та цілеспрямовані О. Скакун, як скажімо і І. Лукашук [17], обирає "шлях інтернаціоналізації" [29, с.99-100]. Відмінну позицію від В. Войнікова, обстоює й М. Гнатівський. Поняття правової інтеграції він розглядає як споріднене з поняттям "правове співробітництво", проте вважає його найбільш інтенсивною формою. Розглядаючи проблеми становлення європейського правового простору, сучасний стан та перспективи правової інтеграції всередині ЄС, М. Гнатівський використовує термін "правова інтеграція" як узагальнюючий для позначення "усіх форм інтернаціоналізації національних правових систем" [8, с.70], а поняття правової інтеграції визначає як "спільну діяльність держав, міжнародних організацій, спрямовану на зближення національних правових систем на основі міжнародно-правових норм" [9, с.11-12], їх інтернаціоналізацію.

Деяко інший погляд на європейську правову інтеграцію мають сучасні вітчизняні теоретики. Л. Луць, досліджуючи загальнотеоретичні аспекти сутності та розвитку сучасних європейських міждержавних правових систем, а також особливості інтеграції з ними правової системи України [19, с.20], основні заходи та способи європейської правової інтеграції [18, с.12], останню розглядає як "процес об'єднання та взаємного пристосування національних правових систем Європи у межах міждержавно-правових систем з метою досягнення та збереження стабільності і розвитку європейського регіону та його суб'єктів".

Відсутність єдності у визначенні поняття європейської правової інтеграції поряд з розмаїттям досліджень теоретико-правових аспектів та проблемних питань європейської правової інтеграції в рамках наук міжнародного права, порівняльного правознавства, загальної теорії права тощо, з поміж іншого, потребує розробки загальних теоретико-методологічних засад дослідження даного процесу. Проте, без визначення (аналізу) теоретико-методологічних основ вже проведених досліджень європейської правової інтеграції у західній та вітчизняній науці не уявляється можливою адекватна оцінка існуючої системи знань про дане явище.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невирішених раніше питань.

Слід вказати, що наукових робіт, у яких подається огляд різноманітних теорій європейської інтеграції є чимала кількість. У вітчизняній юридичній науці дослідженню філософсько-правових аспектів [20] та теоре-